

Огієнко Анюта Анатоліївна,
студентка магістратури
Інституту права імені князя Володимира Великого,
Міжрегіональна Академія управління персоналом,
м. Київ

УДК: 340.12 (477)

Проблема праворозуміння у науковому доробку представників різних юридичних шкіл

Багатоманіття трактувань сутності і природи права в юридичній літературі нерідко розглядається як позитивне явище, що свідчить про досить високий рівень розвитку правової науки, й, насамперед, – теорії права. Велика кількість вчених, юристів замислюються над питанням, що таке право, й намагаються дати відповідь на нього.

З часом розуміння права змінювалося. Так, для Аристотеля право – це політична справедливість, для учених Середньовіччя – божественне встановлення, для Ж.Ж. Руссо – загальна воля, для Л. Петражицького імперативно-атрибутивні емоції, для представників юридичного позитивізму право – це встановлення, наказ держави тощо.

У книзі «Критика чистого розуму» І. Кант відзначив, що сутність права може бути збагачена тільки філософським розумом. Він відзначив ряд істотних якостей права: право стосується лише зовнішніх, і до того ж – практичних відносин між людьми; за допомогою права дії однієї особи сполучаються з діями інших осіб; право – взаємний примус, що охороняє загальну волю [2, с. 96].

Складні економічні, політичні, соціальні процеси в сучасному суспільстві демонструють нагальну необхідність пошуку нових підходів до багатьох невіршених проблем.

Слід зазначити, що «шлях», пов'язаний із праворозумінням, завжди був тернистим й доволі складним. Пошук оптимального або універсального визначення права характерний для вітчизняної та зарубіжної юриспруденції, й як у минулому, так і нині. Залежно від тих чи інших аргументів, в історичній і правовій науці виникають різні напрями, спрямування та школи права. Зокрема, загальноновизнана типологія права складається з: нормативістського підходу, соціологічного, теорії природного права, філософського розуміння права та інтегративної юриспруденції.

Термін «право» багатозначний. Зазвичай значення терміну такі, як «право», «правове» – з однієї сторони і «юридичне» – з іншої, ототожнюються, й увага концентрується на відмінностях між об'єктивним правом (інституційним утворенням близьким до того, що розуміється під терміном «закон») і суб'єктивним правом (юридичними можливостями, волею поведінки, які належать конкретному суб'єкту).

Зауважимо, що до тлумачення терміна «право» потрібно підходити з дещо інших позицій. «Право» у прямому значенні цього терміна означає свободу поведінки учасників громадських відносин. На думку В.С. Нерсисянца, «право позначає сферу, кордони і структуру свободи, виступає як форма, норма та міра свободи, отриманої завдяки законодавчому визнанню офіційного державного захисту» [6, с. 71]. Необхідно звернути увагу на вельми істотну обставину, що термін «право» нерідко використовується в неюридичному розумінні. Справедливою є думка П.М. Рабіновича про використання одного і того ж терміна «право» для позначення різних явищ. Пояснюється це ціннісно-ідеологічними причинами, саме тим, що в даному випадку існує прагнення виправдати ці явища, пояснити їхню відповідність соціальній правді, їхню правильність, справедливість, «справедність», сформулювати шанобливе, позитивне відношення до них, ідеологічно забезпечити їх визнання, підтримку зі сторони тих чи інших соціальних сил [9, с. 85]. Більше того, в одному зі своїх неюридичних значень термін «право» охоплює соціальні явища з досить глибокого пласта громадського життя. Саме в такому соціальному сенсі розуміється термін «право», коли йде мова про право нації на самовизначення, про рівність всіх людей, про права людини. Цікавим є той факт, що ряд вчених, використовуючи поняття права в цьому значенні, акцентували увагу на явища, що мають бути відмежовані від юридичних.

Множинність визначень права, яка існує в юридичній літературі, залежить від кількості поглядів на походження права та його джерел, на бачення природи його зв'язків з державою, а також від того, які сутнісні ознаки, особливості, риси права покладаються в основу того чи іншого його визначення, яка саме частина його як складного суспільного феномену досліджується.

Вагома причина розбіжностей у визначенні права полягає також у тому, яка правова доктрина кладеться в основу такого визначення: природно-правова, нормативістська чи соціологічна. Причому це характерно як для західної, так і для вітчизняної юридичної науки.

У різних соціальних вимірах право проявляється неоднаково. Поширеною причиною розбіжностей у визначенні права є також акцентування уваги на різних ознаках і характеристиках, довільне розуміння сутності права [3, с. 124 – 125].

Л. Явич визначає право, залежно від форми вияву, як продукт духовної діяльності, як різновид оціночного духовного освоєння діяльності, як момент урегульованості і порядку в суспільних відносинах, як сферу соціальної свободи, як сукупність юридичних норм тощо. Цей наслідок застосував багатопверхневий шлях пізнання права [13, с. 10].

Заслуговеє на особливу увагу розуміння права за В. Нерсисянцем, оскільки порівняно з уявленнями, що наявні в юридичній літературі 80 – 90-х років, є найбільш оригінальним. У багатьох своїх працях він обґрунтував два визначення, які, на його думку, доповнюють одне одного. Перше – визначення права як «об'єктивної обумовленої, що носить соціально-класовий характер і виражає вимогу справедливості, загальної міри (форми, норми) свободи і рівності, а друге – визначення закону (права в формі закону) «як офіційного (державно-владного, що виражає державну волю панівного класу) формально-визначеного і загально-обов'язково-нормативного) виразу і встановлення права наділеною законною силою». У підсумку право визнається ним як усезагальна, необхідна форма і рівна міра (норма) свободи індивідів [5, с. 10 – 13].

Під «праворозумінням» прийнято розуміти «усвідомлення правової діяльності через призму правових теорій, доктрин, концепцій» [11, с. 48 – 49] Цим терміном «позначається не тільки поняття права чи його визначення, а й уся сукупність загальнотеоретичних понять і визначень, що охоплюють правову реальність» [10, с. 120]. При цьому «різні підходи, аспекти, точки зору щодо поняття права та окремих форм його впливу... становлять зміст праворозуміння».

Найбільш поширеними й визнаними у вітчизняному та зарубіжному праводержавознавстві є такі типи: право розуміння, або легізм (*lex* – закон) та юстнатуралізм (*ius* – право) [4, с. 32]. Найбільш загальним критерієм їх розрізнення є розмежуван-

ня й співвідношення понять «закон» і «право». Зазначені типи праворозуміння охоплюють переважну кількість різних трактувань права, однак їх не слід вважати як єдино можливими, так й обов'язково взаємовиключними.

За легістським підходом, право зводиться до закону, що, у свою чергу, розуміється переважно як позитивне, тобто, писане право. За юридичним підходом, право розуміється ширше: як «природне право», в основі якого лежать загальнолюдські цінності, відображені в таких принципах, як справедливість, свобода, рівність, гуманізм тощо. Звідси й розуміння права, що ототожнюється, наприклад, зі справедливістю. Непозитивістськими, юстнатуралістичними, за своєю суттю, є такі концепції права, як «розумне право», «ідея права» тощо.

Різні визначення права, детерміновані різними концепціями права, відбивають різні аспекти права, але водночас підкреслюють єдність самого поняття права.

Окрім легізму та юстнатуралізму, в літературі виокремлюють такі різновиди, як «нормативний» і «широкий» підходи до права; «статичний», «позастатичний (нестатичний)», «змішаний» (статично-нестатичний); «моністичний» і «дуалістичний»; «легістський», «юридичний» і «ліберальний»; у т.ч. «позитивний» і «природний»; «природно-правовий», «нормативістський» чи «соціологічний»; «загальносоціальний» і т. ін. Також розрізняють підходи, за якими право поділяють на «об'єктивне» й «суб'єктивне», «загальносоціальне» і «спеціально соціальне» явища, які теж можна вважати підходами до праворозуміння. Крім того, слід зауважити, що набуває поширення так зване «інтегративне» праворозуміння, яке намагається поєднати в собі різні типи право розуміння [12, с. 8 – 9].

Найбільш поширений погляд на право полягає в тому, що воно є нормою свободи. Таке розуміння впливає з твердження, що для суспільства в такій же мірі характерна свобода, в якій для природи – необхідність. Право є сукупністю правових норм, які, з одного боку, надають, а з іншого – обмежують зовнішню свободу осіб у їхніх взаємних стосунках. Мати право на щось – означає володіти свободою, бути вільним у здійсненні тих чи інших дій і вчинків. Це означає мати свободу, отримувати, здійснювати що-небудь, вимагати що-небудь, користуватися і розпоряджатися чимось, свободу пропонувати іншим людям тощо. Отже, право визначає свободу людей, міру, кількість їх свободи. А свобода – це найважливіша якість, якою володіє людина, що живе у суспільстві. Тому правові норми й вимоги мають формулюватися в законі, закріплюватися силою закону, охоронятися примусовою силою держави. Закон повинен служити свободі, праву. Держава та її закони необхідні для права. Проте, якщо закони не захищають, а зневажають свободу, якщо влада встановлює

необґрунтовані закони, то такі закони не можна назвати правовими [7, с. 71].

Праворозуміння є досить складним явищем, і його трансформація у домінуюче праворозуміння залежить від цілої низки факторів соціального життя. Домінуюче праворозуміння значно впливає на правову систему на різних стадіях її формування, функціонування й розвитку.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що метою цієї статті є аналіз права не як абстрактного конструкту, а як державного регулятора суспільних відносин, що має характерні властивості, риси та ознаки залежно від витоків формування, своєрідних постулатів – моральної насиченості правових норм, правових принципів, що більше або менше застосовуються у правовому житті та правовій політиці держави, залежно від специфіки державного, суспільного та правового розвитку, й, врешті-решт, – від функцій, які відрізняються не тільки змістовними характеристиками, а й формальною реалізацією у процесі державотворення.

Список використаних джерел

1. *Алексеев С.С.* Общая теория права: учеб. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 576 с.
2. *Волинка К.Г.* Теорія держави і права: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2003. – 240 с.
3. *Загальна теорія держави і права: (основні поняття, категорії, прав. Конструкції та наук. Концепції): навч. Посіб./ За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко.* – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 400 с.
4. *Нерсесянц В.С.* Философия права: Учебник для вузов. – М., 1997. – 552 с.
5. *Нерсесянц В.С.* Право: многообразие определений и единство понятия // Советское государство и право. – 1983. - № 10. – С. 26 – 35.
6. *Нерсесянц В.С.* Советское государство и право. – 1979. – № 7. – С. 70 – 72.
7. *Пендюра М.М.* Теорія держави і права: Посібник для підготовки до іспитів. – К.: ТЕКСТ, 2008. – 192 с.
8. *Поляков А.В., Тимошина Е.В.* Общая теория права: Учебник – СПД.: Издательский Дом. Санкт-Петербург. Издательство юридического факультета С – Петербург. гос. ун-та, 2005. – 472 с.
9. *Рабинович П.М.* Нормативное понимание права – важный фактор укрепления социалистического правопорядка // Правопорядок и правовой статус личности в развитом социалистическом обществе в свете Конституции СССР 1977г. – Саратов, 1980, – С. 83 – 91.
10. *Теорія держави і права / За ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова.* – К., 2002. – 737 с.
11. *Шемчученко Ю.С.* Праворозуміння // Юридична енциклопедія. – К., – 2003. – Т. 5. – 736 с.
12. *Юридична дидактика. Посібник із викладання права та юридичних дисциплін / В.С. Бігун, А.О. Галай, Н.М. Крестовська, М.В.Савич, І.Я.Сенюта, В.М. Сотниченко, Р.О. Стефанчук, С.Г. Стеценко, Н.М. Ярмиш / За ред. Р.Ф. Стефанчука.* – К.: СПД Юсип'юк В.Д., 2009. – 191 с.
13. *Явич Л.С.* Сущность права. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1985. – 111 с.

Огієнко А.А. Проблема праворозуміння у науковому доробку представників різних юридичних шкіл

Стаття присвячена осмисленню феномену праворозуміння шляхом розгляду різних концепцій та теорій про сутність і соціальне призначення права в суспільстві.

Ключові слова: праворозуміння, юстнатуралізм, легізм, природне право, позитивне право.

Огиенко А.А. Проблема правопонимания в научном наследии представителей различных юридических школ

Статья посвящена осмыслению феномена правопонимания путем рассмотрения различных концепций и теорий о сущности и социальном назначении права в обществе.

Ключевые слова: правопонимание, юстнатурализм, легизм, естественное право, позитивное право.

Ogienko A.A. The problem of comprehension in the scientific works of different law schools

Article is devoted to understanding the phenomenon of comprehension, through the various concepts and theories about the nature and social purpose of law in society.

Keywords: comprehension, yustnaturalizm, lehizm, natural law, positive law.